

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.

RASPETLJAVANJE PETLJE – ŠTO JE PRAGMALINGVISTIKA?

Nikolina Palašić: *Pragmalingvistika – lingvistički pravac ili petlja?*

Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada, 2020.

Knjiga *Pragmalingvistika – lingvistički pravac ili petlja?* autorice Nikoline Palašić, objavljena 2020. godine, vrlo je dobrodošla monografija o pragmalingvistici u hrvatskom jezikoslovlju. Iako počeci toga lingvističkog pravca (ili petlje?) sežu u sam početak druge polovice 20. stoljeća, u hrvatskoj mu se lingvistici nije posvećivalo velike pozornosti – do objavljivanja ove knjige, izuzmemo li *Govorne činove* Nade Ivanetić, pragmalingvistička su se pitanja tematizirala tek u pokojem članku. Razlog se tome možda krije upravo u specifičnosti toga područja, koja je indicirana u samom naslovu knjige. Naime kako i sama autorica kaže, područje pragmalingvistike nikako nije usustavljeno niti se konstituirala oko jednoga specifičnog pristupa nekoj jezičnoj pojavnosti, već postoje različita područja jezika (i komunikacije općenito) čiji se opisi mogu svesti pod zajednički nazivnik: pragmalingvistički.

U uvodnom dijelu autorica smješta pragmalingvistiku u vremenski

kontekst te navodi najznačajnija imena koja se bave nekim aspektom te discipline kao i, dakako, autore kojima možemo zahvaliti etabliranje pragmalingvistike kao zasebne filološke discipline. Osim toga već u uvodnom dijelu na vrlo jednostavnoj rečenici, točnije: iskazu (*Vrata su otvorena*) pokazuje način na koji se odvija pragmalingvistička interpretacija te kako kontekst i sudionici komunikacije utječu na tumačenje iskaza, odnosno uz samu poruku predstavljaju konstitutivne elemente u takvoj jezičnoj analizi.

Nakon uvoda slijedi poglavlje koje ukratko prikazuje teoriju jezičnoga djelovanja, u okviru koje se jezik počeo tumačiti kao alat koji služi za određenu vrstu djelovanja, a na takav način jeziku pristupa i pragmalingvistika. U tom se kontekstu neizostavno spominje Jürgen Habermas kao ime koje je često nepravedno zapostavljeno kada se govori o pragmalingvističkom poimanju djelovanja te se nerijetko u kontekstu jezika kao alata za vršenje radnji uglavnom

spominje J. L. Austin. Osim Habermasa svoje je mjesto u ovoj knjizi pronašao još jedan autor s njemačkoga govornog područja – Karl Bühler, kojega autorica navodi kao prvoga autora koji je spomenuo pojam govornoga čina. Govorni čin temeljni je pojam pragmatolingvistike, pa stoga gotovo polovicu knjige zauzima upravo teorija govornih činova, u čijem se kontekstu navode dva najveća imena te teorije: John Langshaw Austin i John Rogers Searle. Poglavlje se o teoriji govornih činova grana na nekoliko potpoglavlja, u kojima se tematiziraju različiti aspekti te teorije, ponajprije Austinova teorija performativa, potom klasifikacije govornih činova kako su ih uspostavili Austin i Searle, Searleovi indirektni govorni činovi, odnos između indirektnih govornih činova i metafora, a posebice se ukazuje na razlike u poimanju i klasifikaciji govornih činova u teorijama Austina i Searlea. Osim toga navode se i Searleova promišljanja o intencionalnosti kao konstitutivnom elementu njegove klasifikacije govornih činova. Upućenost autorice u tematiku koju nam u ovoj knjizi prezentira ogleda se ne samo u odabiru tematskih cjelina već i u kritičkom stavu prema nekim mišljenjima koja su u svojim teorijama iznijeli upravo velikani pragmatolingvističkih opisa – Austin i Searle. Tko nas primjerice autorica upravo u poglavlju o teoriji govornih činova

upozorava na nejasnoću kriterija po kojima je Austin neke govorne činove svrstao u verdiktive, a druge u egzercitive, dok se neki pak drugi glagoli kao jezgra govornih činova mogu pronaći čak u dvjema klasama. Kao razlog takvim dvostrukostima i nejasnoćama autorica navodi pogrešan metodološki pristup – naime Austin je svoju klasifikaciju glagola (govornih činova) proveo prema semantičkim kriterijima, a potom ih pokušao objasniti i oprimirati u konkretnim situacijama, zbog čega je došlo do poremećaja semantičkih kriterija. U Searleovim se pak kriterijima klasifikacije govornih činova problematizira njegovo svrstavanje govornoga čina obećanja i prijetnje u istu klasu, naime u klasu komisiva. Autorca tvrdi da govorni čin prijetnje zbog svoje intencije ne može biti komisiv jer je temeljna oznaka komisiva ta da govornik preuzima obvezu izvršenja radnje u budućnosti (kao kod primjerice obećanja), a prijetnji je temeljena oznaka ta da sugovornik poduzme nešto u vezi sa svojom radnjom kako govornik ne bi morao izvršiti radnju o kojoj govori.

Sljedeće je poglavlje posvećeno Herbertu Paulu Griceu kao neizostavnom imenu pragmatolingvističke teorije. Griceovo se ime u literaturi najčešće spominje kada se govori o načelu suradnje, komunikacijskim maksimama i (konverzacijskim) implikaturama, pri čemu se posebna

pozornost posvećuje pokušajima razgraničenja konverzacijskih i konvencionalnih implikatura. Osim teorije kooperativnosti (načelu suradnje) autorica se posvetila i nekim drugim Griceovim, u općoj pragmalingvističkoj literaturi manje poznatim i manje citiranim doprinosima, pa tako u zasebnom potpoglavlju opisuje Griceova promišljanja o intencionalnosti te tzv. *Griceovu britvu*. Taj je pojam vezan uz filozofska promišljanja Williama Ockhama, a Grice ga povezuje sa svojom teorijom o implikaturama te u osnovi kaže da je ekonomičnije govoriti o implikaturama nego o značenjima, što pokazuje na primjeru veznika „i” – kako je poznato, taj veznik osim što povezuje sastavnice, govori nešto i o redosljedu sastavnica, a upravo to njegovo potonje, sekvencijalno značenje Grice smatra implikaturom, a ne značenjem *per se*. Takav svoj pristup Grice obrazlaže tvrdnjom da je govorniku određenog jezika lakše inferirati smisao iz određene situacije nego napamet učiti sva potencijalna značenja kakva pojma.

Idući kronološkim i razvojnim redosljedom, autorica u sljedećem poglavlju prikazuje neograjsovska razmatranja, u okviru kojih iznosi dva inferencijska modela: dvodimenzionalni model Laurencea Horna i trodimenzionalni model Stevena C. Levinsona. Obama se modelima nastoji uspostaviti određena taksonomija

pragmalingvističkoga načina inferiranja, a polazište su obama modelima upravo Griceove maksime. Horn u svojoj teoriji inferencije polazi od potreba govornika i sugovornika te na njima temelji svoja dva principa – mišljenja je kako se Griceovo načelo suradnje može svesti na taj dihotomijski odnos između potreba govornika i sugovornika, pri čemu govornikove potrebe postavljaju donju, a sugovornikove donju granicu na priopćajnu vrijednost poruke. Levinsonov se model inferiranja razlikuje od Hornova u tome što u većoj mjeri prihvaća Griceovu teoriju te obuhvaća njegove generalizirane konverzacijske implikature, proširujući time Hornov dihotomijski pristup i opisujući proces inferiranja trima heuristikama, koje u osnovi kažu da ono što nije rečeno, jednostavno nije rečeno, zatim da je je ono što je opisano na jednostavan način u svojoj interpretaciji stereotipno te da ono što nije opisano na normalan (očekivan) način i nije normalno (očekivano).

U sljedećim se dvama poglavljima izdvajaju pragmalingvistički pojmovi koji predstavljaju određen klasifikacijski i/ili interpretacijski problem, a to su presupozicije, implikature, implicature, eksplikature i deikse. Pritom je pojam deikse posebno zanimljiv jer deiksa predstavlja univerzalan jezični fenomen i izrazito je kontekstualno uvjetovana (značenje dobiva tek u kontekstu), a isto-

vremeno je empirijski slabo opisana u postojećoj literaturi. Kako tvrdi autorica, uvođenje deikse u jezikoslovlje zahvaljujemo (ponovno) Bühleru, koji je baratao pojmom *origo*. U njegovoj teoriji *origo* (nulta točka) označava orijentacijsku točku, polazište za stvaranje deiktičnih izraza, a to je polazište u osnovi sjecište prostorne, vremenske i personalne dimenzije, dakle predstavlja *ovdje, sada i ja*. *Origo* nije fiksna točka, nego se u govoru iznova konstituira sa svakom govornikovom izjavom.

Predzadnje poglavlje predstavlja izvjestan pomak prema kognitivnim pristupima – naime bavi se teorijom relevantnosti, koja je iznikla iz pragmalingsitičkih teorija, ali budući da u svoje lingvističke opise uključuje i kognitivni aspekt, smatra se kognitivnom, a ne pragmalingsitičkom teorijom. Autorica u tom poglavlju opisuje porijeklo teorije i njezine temeljne postavke te je dovodi u vezu s Griceovom teorijom kooperativnosti, prema kojoj se teorija relevantnosti kritički postavlja tvrdeći da iskazi u komunikaciji nisu relevantni zato što se sudionici komunikacije drže načela relevantnosti, kako je to zamislio Grice, nego zato što je traženje relevantnih informacija u okolini temeljna oznaka ljudske kognicije.

Knjiga završava poglavljem koje u vezu dovodi kod i upotrebu, odnosno gramatiku i pragmalingsvistiku.

Gramatički je aspekt jezika neizostavan i za proučavanja koja nadilaze razinu koda, pa tako i za pragmalingsitičke opise – naime kodirana poruka svakako jest polazište za komunikaciju, ali ne predstavlja gornju granicu značenja, već puno značenje (komunikacijski smisao) dobiva na temelju inferencija koje sugovornici izvode na temelju verbalnog i neverbalnog konteksta u kojemu se komunikacija odvija. U kontekstu takva pristupa autorica navodi zamjenice i prijedloge koje imaju izrazito deiktična svojstva, zatim čestice, koje po svojoj definiciji imaju oznaku modalnosti i izražavaju stav govornika prema sadržaju, uzvike, vokativ, kao komunikacijski orijentiran padež, imperativ kao sintaktički pojam koji je tijesno vezan uz govorni čin te rečenični modus i implikature. Ovakav završetak knjige vraća nas ponovno na njezin naslov – isprepletenost koda i inferencije nerazdvojna je, petlja se nastavlja i ne treba je ni pokušavati pretvoriti u nešto linearno. Autorica je ovom knjigom svakako dala velik doprinos u razumijevanju te petlje ukazujući na njezina ključna čvorišta i donoseći niz kompleksnih informacija, koje je opisala jednostavnim jezikom i pokazala na zanimljivim primjerima, pa je unatoč visokoj informativnosti postigla veliku prohodnost kroz svoj tekst.

Sandra Husanović